

МОЖЛИВОСТІ ТА ОБСТРУКЦІЇ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАКАРПАТТЯ ЯК ФАКТОРА РЕГІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

В умовах переходу України до інформаційної економіки та побудови знаннєвого суспільства потужності набирає інноваційний потенціал, перетворюючись на визначальний фактор формування системних конкурентних переваг. Системність конкурентних переваг, що виникають у результаті реалізації інноваційного потенціалу регіону, полягає в такому:

по-перше, внаслідок інноваційної діяльності можуть бути створені нові продукти, а відповідно, сформовані нові товарні ринки, що надає додаткові можливості як для підвищення рівня якості життя населення регіону, так і для збільшення ділового ареалу регіонального бізнесу;

по-друге, розширення виробничої сфери за рахунок нових видів продукції забезпечує формування робочих місць, тобто сприяє зростанню ринку праці регіону та його трудового потенціалу;

по-третє, нова продукція потребує нових технологій, а це викликає необхідність підготовки фахівців з принципово новими компетенціями, що сприяє розвитку освіти та підвищенню якісного стану людського потенціалу;

по-четверте, нові технології мають більш високу продуктивність, що викликає зростання ефективності праці та економії часу і приводить до зменшення витрат на одиницю продукції, збільшення

прибутковості та формування фінансових ресурсів подальшого інноваційного розвитку.

Таким чином, унаслідок активізації інноваційного потенціалу поштовх до розвитку і системної взаємодії отримують ринковий, людський, виробничий, фінансовий, освітній та економічний потенціали регіону.

Актуальність теми інноваційного потенціалу як фактора регіональної конкурентоспроможності викликає поліваріантність підходів до висвітлення проблеми його формування та активізації. М. Грицаєнко стверджує, що інноваційний потенціал регіону – це оптимальне поєднання наявних ресурсів регіону та умов їх раціонального використання для ефективної реалізації інновацій. Автор виконує порівняльний аналіз основних показників, що характеризують інноваційний потенціал України, і робить висновок про диспропорції в інноваційному розвитку регіонів [2]. При цьому науковець залишає поза увагою обструкції, що гальмують формування інноваційного потенціалу регіону. М. Макаренко надає характеристику сучасних підходів до інноваційного потенціалу, що переважають у теорії регіонального розвитку, та окреслює основні методичні ракурси на оцінку складових інноваційного потенціалу. Але викладені автором позиції не знайшли підтвердження аналітичними виклад-

ками практичного матеріалу, які б надали можливість порівняти утилітарну цінність вказаних методичних підходів [4]. М. Гедз наводить результати аналізу інноваційного потенціалу регіонів України на основі окремих показників Регіонального інноваційного табло країн ЄС. Встановлено, що інноваційна продуктивність регіонів в Україні характеризуються переважно низькими показниками та значною територіальною диференціацією [3]. З інституціональних позицій до визначення сутності регіонального інноваційного потенціалу, його будови та розвитку підходить Л. Федулова [5]. Актуальність теми інноваційного потенціалу, широта ракурсів її висвітлення та різноманітність сценаріїв його формування обумовлюють доцільність більш детального вивчення потенційних можливостей інноваційної перебудови саме регіонів, особливо західних, які є форпостом на шляху конкурентного впливу суперників з Європейського Союзу.

Метою статті є оцінка стану інноваційного потенціалу Закарпатської області, результати якої дозволять виявити як можливості розвитку, так і обструкції, що гальмують його посилення.

Закарпатська область унаслідок свого географічного розташування та культурно-історичної спадщини має можливості формування потужного інноваційного потенціалу. Закарпаття розташоване на кордоні з європейськими країнами, населення регіону володіє мовами сусідів із Європи, що надає додаткові можливості обміну ідеями та отримання досвіду як на рівні окремих громадян, так і в процесі взаємодії між підприємствами та областями. Крім того, висока міграція робітників до європейських країн дозволяє закарпатським емігрантам опанувати сучасні робітничі технології та сформувати елітний робочий сегмент при поверненні на батьківщину. Унаслідок історичних подій, що не минули Закарпаття,

культура мешканців регіону характеризується ще такими рисами, як адаптивність, мобільність, креативність і толерантність. Наведені регіональні фактори створюють підґрунтя для формування креативного, інноваційного потенціалу, який забезпечить посилення конкурентних позицій області як у межах України, так і в Європі.

Інноваційний потенціал конкурентоспроможності регіональної економіки залежить від інноваційної активності підприємств. Разом з тим результати аналізу інноваційної активності підприємств свідчать про гальмування розвитку інноваційного ресурсу. Так, за даними статистичної звітності Закарпатської області [12], кількість інноваційно активних підприємств у промисловості у 2005 р. склала 33 од., а у 2013 – 15. Темп зростання цього показника у 2013 р. відносно 2005 р. склав 45,5%, тобто спостерігається критичне зниження.

Серед кількості інноваційно активних підприємств важливе місце посідає сегмент підприємств, що впроваджують інновації (табл. 1).

Отже, кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації в Закарпатській області, у 2010 р. склала 23 од. і поступово зменшувалася протягом аналізованого періоду до 12 од. у 2013 р. Темп зростання цього показника у 2013 р. відносно попереднього 2012 р. склав 85,7%, а у 2011 р. відносно 2010 р. – 87,0%. Кількість промислових підприємств, які впроваджували нові технологічні процеси, у 2010 р. становила 7 од., у 2012-2013 рр. їх кількість була однаковою – 5 од. Темп зростання цього показника у 2011 р. відносно 2010 р. склав 57,1%. Кількість промислових підприємств, які впроваджували нові технологічні маловідходні, ресурсозберігаючі процеси, складає у 2010 та 2011 рр. по одному підприємству, у 2012 р. їх кількість зросла до трьох, а у 2013 р. спостерігалось

Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації
в Закарпатській області, у 2010-2013 рр., од. [12, с. 295]

Показник	2010	2011	Темп зростання до попереднього року, %	2012	Темп зростання до попереднього року, %	2013	Темп зростання до попереднього року, %
Усього	23	20	87,0	14	70,0	12	85,7
Упроваджували нові технологічні процеси	7	4	57,1	5	125,0	5	100,0
У тому числі мало-відходні, ресурсозберігаючі	1	1	100,0	3	300,0	2	66,7
Освоювали виробництво інноваційних видів продукції	14	9	64,3	7	77,8	6	85,7
Із них нові види техніки	1	2	200,0	1	50,0	3	300,0
Реалізовували інноваційну продукцію	21	20	95,2	12	60,0	11	91,7

зменшення – темп зростання цього показника у 2013 р. відносно попереднього 2012 р. склав 66,7%. У 2010 р. функціонувало 14 підприємств, які освоювали виробництво інноваційних видів продукції, протягом наступних років спостерігається зменшення кількості такого типу підприємств. Так, у 2011 р. їх кількість скоротилася до 9, у 2012 – до 7, а у 2013 р. – до 6 підприємств. Темп зростання цього показника мав відповідно негативну динаміку. У 2010 р. відзначено лише 1 підприємство, яке освоювало нові види техніки. У 2011 р. їх кількість зросла до 2 підприємств, а у 2012 р. знову відбувалося зниження до одного підприємства. У 2013 р. кількість підприємств, які освоювали виробництво інноваційних нових видів техніки, становило 3 од. Кількість промислових підприємств, які реалізовували інноваційну продукцію у Закарпатській області, у 2010 р. склала 21 од. і поступово зменшувалася протягом аналізованого періоду до 11 од. у 2013 р. Темп зростання цього показни-

ка у 2013 р. відносно попереднього 2012 р. склав 91,7%, а у 2011 р. відносно 2010 р. – 95,2%.

Простежується негативна динаміка кількості підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію, протягом останнього десятиріччя. Порівняння трендів кількості підприємств Закарпаття, що впроваджували інновації та реалізовували інноваційну продукцію, наведено на рис. 1.

Зменшення кількості підприємств, які впроваджували інновацію або реалізовували інноваційну продукцію, відбувається разом зі значним зростанням обсягів реалізованої інноваційної продукції (табл. 2).

Як впливає з даних, наведених у табл. 2, обсяг реалізованої інноваційної продукції у промисловості Закарпаття в цілому у 2005 р. склав 100300,0 тис. грн, а у 2013 р. зріс до 1363892,4 тис. грн. Темп зростання цього показника у 2013 р. відносно 2005 р. склав 1359,8%. Цей процес охопив головним чином

Рис. 1. Динаміка кількості промислових підприємств Закарпаття, що впроваджували інновації та реалізовували інноваційну продукцію, у 2003-2013 рр. [6; 7; 11; 12]

Таблиця 2

Обсяг реалізованої інноваційної продукції за видами промислової діяльності в Закарпатській області у 2005, 2013 рр., тис. грн [12, с. 295]

Вид діяльності	2005	2013	Темп зростання у 2013 р. відносно 2005 р., %
Промисловість	100300,0	1363892,4	1359,8
Добувна промисловість	600,0	-	-
Переробна промисловість	99700,0	1363892,4	1368,0
машинобудування	26800,0	1153701,7	4304,9

переробну промисловість області. Обсяг реалізованої інноваційної продукції у добувній промисловості склав у 2005 р. 600,0 тис. грн, а у 2013 р. був відсутній. Обсяг реалізованої інноваційної продукції у переробній промисловості склав у 2005 р. 99700,0 тис. грн, а у 2013 р. зріс до позначки 1363892,4 тис. грн. Темп зростання даного показника у 2013 р. відносно 2005 р. склав 1368,0%. Обсяг реалізованої інноваційної продукції у машинобудуванні у 2005 р. 26800,0 тис. грн, а у 2013 р. зріс до позначки 1153701,7 тис. грн. Темп зростання цього показника у 2013 р. відносно 2005 р. склав 4304,9%.

Інноваційний потенціал регіону значною мірою залежить від технологічної бази, яка має бути в мовах конкуренції побудована на сучасних технологіях. Дані про впровадження нових технологічних процесів в Україні та Закарпатській області наведено в табл. 3.

Отже, у 2010 р. в Україні впроваджено 2043 од. нових технологічних процесів, у 2011 р. рівень даного показника зріс і склав 2510 од., а протягом двох наступних років спостерігалось поступове зменшення. Так, у 2012 р. цей показник дорівнював 2188 од., а у 2013 – 1576 од. У 2010 р. в Україні впроваджено

Таблиця 3

Упровадження нових технологічних процесів та освоєння виробництва інноваційних видів продукції у промисловості в Україні та Закарпатській області у 2010-2013 рр. [8; 9, с. 204; 10, с. 190, 193; 12, с. 290]

Показник	2010	2011	Темп зростання до попереднього року, %	2012	Темп зростання до попереднього року, %	2013	Темп зростання до попереднього року, %
Україна							
Упроваджено нових технологічних процесів, од.	2043	2510	122,9	2188	87,2	1576	72,0
у т.ч. маловідходних, ресурсозберігаючих	479	517	107,9	554	107,2	502	90,6
Освоєно виробництво інноваційної продукції, найменувань	2408	3238	134,5	3403	105,1	3138	92,2
з них нових видів техніки	663	897	135,3	942	105,0	809	85,9
Закарпатська область							
Упроваджено нових технологічних процесів, од.	8	6	75,0	4	66,7	6	150,0
у т.ч. маловідходних, ресурсозберігаючих	1	1	100,0	3	300,0	2	66,7
Освоєно виробництво інноваційної продукції, найменувань	16	14	87,5	11	78,6	20	181,8
з них нових видів техніки	1	2	200,0	1	50,0	6	600,0

479 маловідходних, ресурсозберігаючих нових технологічних процесів. У 2011-2012 рр. їх кількість зростає, а у 2013 р. знижується до позначки 502 од. У 2010 р. освоєно виробництво 2408 найменувань інноваційної продукції. У 2013 р. цей показник зріс до 3138 найменувань. Із них освоєно виробництво нових видів техніки у 2010 р. 663 найменування, а у 2013 – 809.

У 2010 р. у Закарпатській області впроваджено 8 нових технологічних процесів, а у 2013 – 6, тобто спостерігається зниження. У 2010 р. впроваджено лише один маловідходний, ресурсозберігаючий новий технологічний процес. У 2012 р. їх кількість зростає до трьох, а у 2013 р. знижується до двох. У 2010 р. освоєно виробництво 16 найменувань інноваційної продукції. У 2013 р. цей показник зростає до 30. Причому всередині аналі-

зованого періоду спостерігалось зниження. Із них нових видів техніки у 2010 р. освоєно виробництво одного найменування, а у 2013 – 6 найменувань.

При тому, що певні показники у 2013 р. мають вищу динаміку, ніж по Україні, можна констатувати низьку активність регіону щодо переходу на інноваційний шлях розвитку промисловості.

Інноваційний потенціал неможливо побудувати без відповідного фінансового супроводу. Інноваційна діяльність є високозатратною і потребує відповідного фінансування. Динаміка інноваційних витрат за 2003-2013 рр. у Закарпатській області наведено на рис. 2.

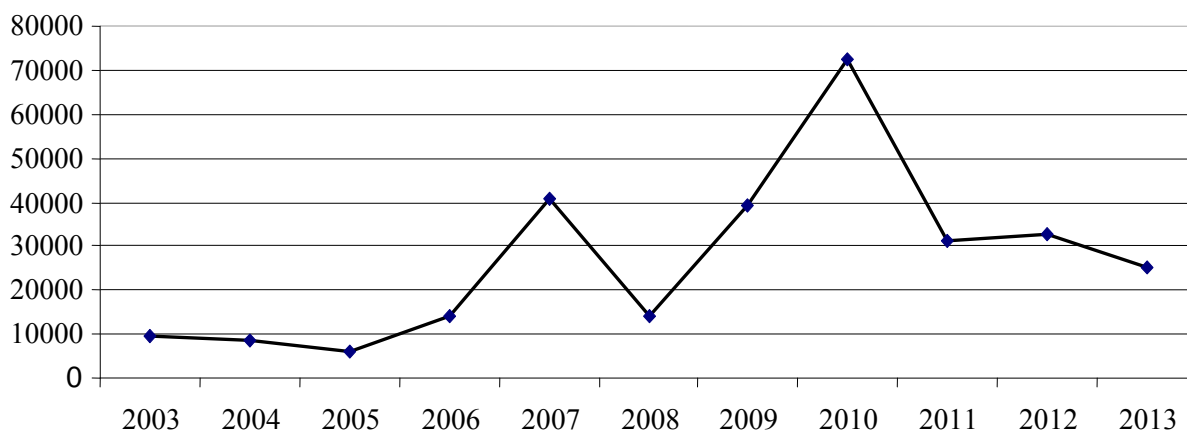

Рис. 2. Динаміка інноваційних витрат у промисловості Закарпатської області за 2003-2013 рр., тис. грн [1]

При загальному позитивному тренді неможливо не відзначити різкого падіння інноваційних витрат у промисловості за останні три роки, що послаблює інноваційний потенціал регіону.

Нестача фінансування інноваційної діяльності характерна для України в цілому. Як свідчать дані, наведені М. Гедз, в Україні у 2013 р. питома вага загального обсягу витрат на НДДКР у ВВП становила 0,8%, у тому числі за рахунок коштів державного бюджету – 0,3%. Для порівняння: у країнах ЄС обсяг витрат на наукові дослідження та розробки в 2012 р. становив 2,0% від ВВП, найвища частка витрат на дослідження та розробки мала місце у Фінляндії (3,8%), Швеції (3,4%), Данії (3,1%), Німеччині (2,8%), найменша – на Кіпрі, в Румунії, Болгарії, Словаччині (від 0,7 до 0,6%) [3]. У Закарпатській області загальне фінансування

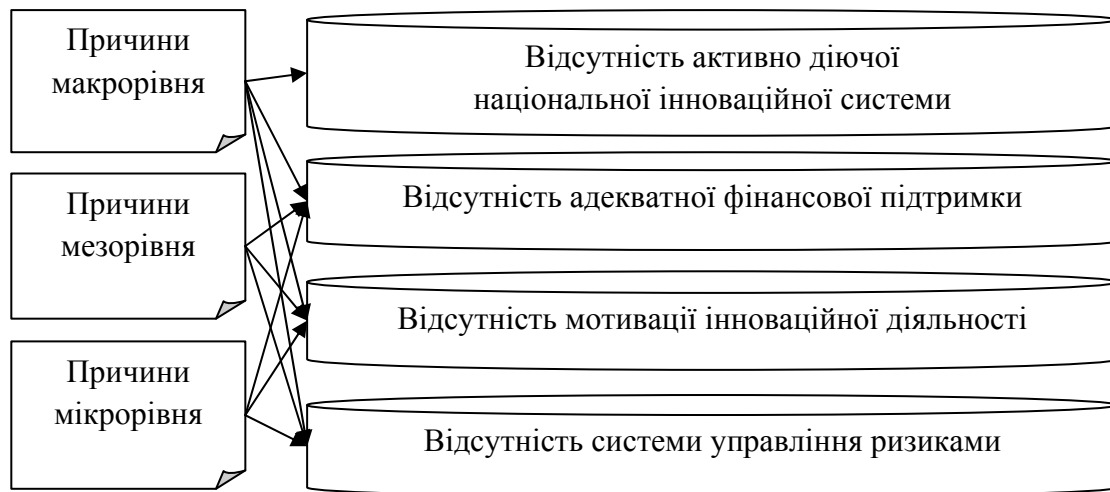
інноваційної діяльності в 2012 р. склало 32769 тис. грн. З урахуванням того, що валовий регіональний продукт досяг 21404 млн грн, співвідношення фінансування інноваційної діяльності та валового регіонального продукту становить 0,15%. Із таким рівнем фінансування конкурентоспроможну регіональну систему побудувати вкрай проблематично.

Основні причини, що гальмують розвиток інноваційного потенціалу Закарпатської області, відображено на рис. 3.

Вказані причини мають системний характер, оскільки гальмують розвиток усіх складових інноваційного потенціалу та виникають на всіх рівнях економічного механізму.

По-перше, в країні не створена ефективно функціонуюча національна інноваційна система, невід'ємним елементом якої будуть регіональні системи. Саме

Рис. 3. Системні причини, що гальмують розвиток інноваційного потенціалу Закарпатської області

національна система визначає інституціональну тектоніку регіональних систем, забезпечує їх взаємодію, без якої неможливо сформувати цільне інформаційно-інноваційне середовище країни. Не сформований ланцюг інноваційної діяльності з точки зору взаємодії між генераторами нових знань, владою, реальним сектором, який забезпечує перетворення ідей на інновації, та фінансовими установами, зацікавленими у здійсненні інвестицій в інноваційну економіку. Фактично вищі навчальні заклади регіону, в яких сконцентровано науковий потенціал області, не мають необхідного рівня зв'язків із підприємствами. Це пов'язано з великим навчально-методичним навантаженням докторів та кандидатів наук, а наукова діяльність здійснюється за «залишковим» принципом. Доведено, що критичною точкою розвитку національної інноваційної системи, а так само і регіональних її відділень, є зв'язок між дослідженнями, проведеними національними або регіональними науково-освітніми закладами і приватними компаніями.

По-друге, внаслідок відсутності належного фінансування зв'язки науковців Закарпатської області із зарубіжними науково-інноваційними та освітніми

центрами не відповідають сучасним вимогам. Регіональні установи головним чином використовують кошти грантів, які виділяє Європейський Союз, але ці фінансові важелі націлені на користь у першу чергу європейських реципієнтів. Разом з тим закарпатські установи вдало використовують професійну мережу, яка вже сформована та функціонує багато років. Але на перший план виходить не системна організація наукових та інноваційних обмінів, а персональна свобода науковців та можливості окремих структур.

По-третє, відсутні важелі мотивації підприємств з упровадження інноваційних технологій або продуктів у практичну діяльність. Так, не працює фіскальна система, кредитні механізми, важелі державної підтримки підприємств, що здійснюють інноваційну активність. Крім того, підприємства не розвивають дослідницьку базу, купуючи головним чином зарубіжні розробки, посиляючись на економічну доцільність та їх кращу якість.

Наступною причиною визначено відсутність системи управління ризиками як на рівні держави, регіону, так і в межах більшості підприємств. Управління проектами, яке передбачає оцінку ри-

зиків, здійснюється головним чином у транснаціональних корпораціях, що мають дочірні компанії в Україні. Національні підприємства вкрай обмежено використовують сучасні методи управління проектами. Усі ризики лягають на плечі підприємства, а це гальмує прийняття інноваційних рішень стейкхолдерами, власниками підприємств чи їх топ-менеджерами.

Висновки. Додаткові можливості посилення інноваційного потенціалу Закарпатської області лежать у територіальній та історично-культурній площинах. Переваги полягають у високій мобільності населення Закарпаття, наявності встановлених із країнами ЄС комунікаційних мереж, сформованому в регіоні мультикультурному середовищі та європейському менталітеті.

Встановлено, що інноваційний потенціал Закарпаття не дозволяє регіону посісти належне місце на конкурентному полі України. За період з 2005 р. практично вдвічі зменшилася кількість інноваційно активних підприємств. Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації, скоротилася за останні три роки з 23 до 12. У 2013 р. в області було впроваджено лише 6 нових технологічних процесів, а освоєно 20 одиниць інноваційної продукції. Це свідчить про низьку активність дій щодо формування виробничого потенціалу промисловості регіону.

Виявлено недостатній рівень фінансування інноваційної активності в регіоні. Співвідношення фінансування інноваційної діяльності та валового регіонального продукту в Закарпатській області у 2012 р. склало 0,15%. Така фінансова політика не приєє формуванню конкурентоспроможної регіональної системи.

Як основні обструкції розвитку інноваційної активності в Закарпатській області визначено такі:

1) у країні не створена ефективно функціонуюча національна інноваційна система, невід'ємним елементом якої будуть регіональні системи;

2) відсутнє належне фінансування, яке є необхідною умовою здійснення інноваційної активності;

3) відсутні важелі мотивації підприємств з упровадження інноваційних технологій або продуктів у практичну діяльність.

4) відсутність системи управління ризиками як на рівні держави, регіону, так і в межах більшості підприємств.

Література

1. Головне управління статистики у Закарпатській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/nauka/2014/finans_innov_2000-2013.pdf

2. Грицаєнко М.І. Сутність та склад інноваційного потенціалу регіону [Електронний ресурс] / М.І. Грицаєнко // Економіка розвитку (Economics of Development). 2013. – № 4 (68). – Режим доступу: http://www.ed.ksue.edu.ua/ER/knt/ee134_68/e134hry.pdf

3. Гедз М.Й. Інноваційний потенціал регіонів України [Електронний ресурс] / М.Й. Гедз // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 2 (12). – С. 208-212. – Режим доступу: <http://economics.opu.ua/files/archive/2014/n2.html>

4. Макаренко М.В. Оценка инновационного потенциала как инструмент управления инновационным развитием региона [Электронный ресурс] / М.В. Макаренко // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2011. – № 3, т. 1. – Режим доступу: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/>

5. Федулова Л.І. Напрями розвитку індустріальних парків щодо реалізації інноваційного потенціалу регіонів України / Л.І. Федулова // Економічні інновації: зб. наук. пр. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2013. – Вип. 53. – С. 296-305.

6. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. / Державний комітет статистики України. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України», 2008. – С. 233, 234, 254, 255.

7. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. / Державний комітет статистики України. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України», 2010. – С. 212-214, 229, 230.

8. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. / Державна служба статистики України. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України», 2011. – С. 230.

9. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. / Державна

служба статистики України. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України», 2013. – 287 с.

10. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. / Державна служба статистики України. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України», 2014. – С. 190, 193, 204.

11. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: стат. зб. / Державний комітет статистики України. – К.: ДП «Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України», 2005. – С. 219, 234.

12. Закарпаття за 2013 рік: стат. щорічник / Головне управління статистики у Закарпатській області. – Ужгород, 2014. – С. 292, 293, 295.

Надійшла до редакції 22.01.2015 р.